

نگاهی به

فرهنگ جغرافیایی قزوین

○ بهروز نوروززاده چگینی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۲- شیوه تنظیم مدخل‌ها:

با حجم ۶۶۱ صفحه‌ای، کتاب شامل ۱۴۴۰ مدخل در گستره شهرهای قزوین، رودسر، تنکابن، رامسر، رودبار، لاهیجان، لنگرود، ساوجبلاغ می‌باشد. نظم الفبایی کتاب موجب تسهیل در امر استفاده از کتاب شده است. البته اگر بالای هر صفحه مدخل شروع و مدخل انتها قید می‌شد سهولت بیشتری را در استفاده از کتاب فراهم می‌آورد.

۳- اطلاعات ارائه شده ذیل مدخل:

اطلاعات متنوعی ضمن رعایت اختصار و با توجه به موازین جغرافیایی در توصیف هر مکان آورده شده و به ترتیب از کل به جز تعمیم یافته است، همراه با اطلاعات جغرافیایی، اقلیمی، اقتصادی، صنعتی، کشاورزی و دامپروری، تاریخی، مذهبی، بهداشتی و رفاهی و غیره که شرح مدخل را تکمیل کرده‌اند.

۴- ارجاعات:

در موارد ضروری، ارجاعات ذکر شده است. در مورد هر مدخل عنوان خاص مدخل قید گردیده است. تا باعث تمایز نام مداخل از یکدیگر شود، همچون مزرعه، بخش، مرکز بخش،

از جمله شیوه تنظیم مدخل‌ها، تلفظ املاء صحیح نام‌ها، تاریخچه تغییر نام‌ها و رعایت دقت و صحت مطالب همراه با پاسخ سریع به مراجعین در مورد موقعیت‌های جغرافیایی و بعضاً اجتماعی و اقتصادی و تاریخی.

سازمان جغرافیایی ارتش را می‌توان از پیشروان تهیه فرهنگ‌های جغرافیایی ایران بشمرد که از حدود پنجاه سال پیش به تهیه و انتشار فرهنگ‌های جغرافیایی برای شهرها و دهات کشور مبادرت ورزیده است. ویرایش دوم فرهنگ جغرافیایی ایران بنابر ضرورت و دگرگونی در جغرافیای کشور و نیز نایابی چاپ اول اثر با توجه به مقدمه کتاب از سال ۱۳۷۳ شمسی با اعزام گروه‌های کاری آغاز شد و اخیراً جلد ۲۶ این فرهنگ انتشار یافت.

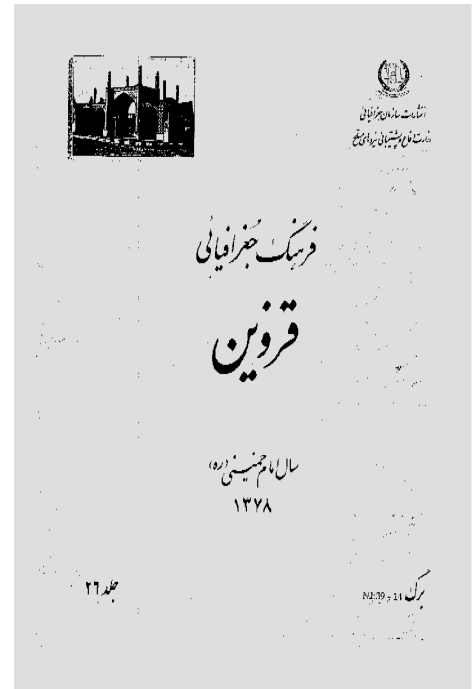
۱- ویژگیها:

با توجه به حجم عظیم کار و جنبه‌های مختلف مورد پژوهش در گستره وسیع و ناهمگون کشور و هزینه مالی و نیروی انسانی به کار رفته، تهیه و تدوین اثر را می‌توان کاری با ارزش تلقی کرد. به ویژه آنکه پس از حدود نیم قرن این مهم انجام یافته است.

تحول و دگرگونی سریع و همه‌جانبه در جوامع شهری و روستایی و نیاز به آمار و اطلاعات جدید جغرافیایی از جمله عواملی هستند که باعث تدوین و نشر فرهنگ‌های جغرافیایی (Gazettiers)، اطلس‌ها و مواد از این قبیل می‌شوند. این‌گونه منابع جغرافیایی در راستای پاسخ به انواع معین و خاصی از پرسش‌های مرجع درباره مکان‌ها، ویژگی‌های طبیعی و جغرافیایی و غیره تهیه و تدوین یافته و در ابعاد مهم برنامه‌ریزی و مدیریتی، پژوهشی و تاریخی به کار می‌روند.

فرهنگ‌های جغرافیایی عموماً ویژگی‌های متفاوتی دارند اما در بعد کلی دو ویژگی خاص را باید دارا باشند. ۱- مؤسسه پدیدآور. این مؤسسه می‌بایست دارای اعتبار بوده و به ابزار و تجهیزات و نیروی انسانی متخصص مجهز باشد، ضمن آنکه هماهنگی لازم را با مؤسسات مشابه که دارای سیاست‌کاری موازی هستند دارا باشد تا هم از دوباره‌کاری‌ها پرهیز شود و هم نوعی جنبه فراگیر در تدوین اثر منظور گردد.

ب : کیفیت اثر، در ابتدا روند جاری و روزآمد اثر باید مدنظر باشد، سپس موازین خاص در تهیه اثر مورد استفاده قرار گیرد،

شهر، مرکز شهرستان. به طور مثال در مورد رامسر در یک مدخل: رامسر (شهرستان)، و در مدخل دیگر: رامسر (مرکز - شهرستان) و برخی مداخل دیگر که با عناوین خاص مشخص شده‌اند. در مورد برخی مداخل که تغییر نام یافته‌اند نام هر مدخل جداگانه آمده و ارجاع لازمه صورت گرفته و شرح هر مدخل هم ذیل یک نام آمده است (حدوداً ۲۷ مدخل ارجاعی).

۵- گستره زمانی کار:

علی‌رغم فاصله زمانی چند ساله از سال ۱۳۷۳ شمسی تا سال ۱۳۷۸ شمسی که برخی اطلاعات جاری کتاب مربوط به سال ۱۳۷۳ شمسی است از جمله جمعیت و خانوار، راه‌ها، مراکز خدماتی و بهداشتی و موارد مشابه، چاپ اثر گامی مؤثر در امر اطلاع‌رسانی جامع (ولو غیر روزآمد) برای مردم ایران است. علاوه بر اینکه چاپ پیوست‌های سالیانه در مورد تغییرات و دگرگونی‌ها در ابعاد تقسیمات کشوری، بافت جمعیتی روستاها و شهرها، ایجاد راه‌های جدید، خالی شدن روستا، گسترش خدمات رفاهی و بهداشتی، ایجاد واحدهای صنعتی و اقتصادی و غیره که امری اجتناب‌ناپذیر است، ویرایش مجدد فرهنگ نیز در هر چند سال امری ضروری است.

۶- حروفچینی و صفحه‌بندی نسبتاً مناسب بدون اغلاط چاپی زیاد، مزیتی دیگر برای این فرهنگ است.

برخی کاستی‌ها:

۱- متن اثر: بدیهی است تدوین اثری کامل و جامع بدون نیاز به محققان و پژوهشگران میسر نمی‌شود. لذا جا داشت در مقدمه کتاب نام پژوهشگرانی که در برخی موارد همکاری داشته‌اند، برده می‌شد.

هم‌چنین ارائه فهرست مآخذی که مورد استفاده بوده و در نهایت لزوم ارائه شیوه‌نامه تهیه فرهنگ، هر چند به صورتی مختصر در کتاب امری ضروری به نظر می‌رسد.

۲- مشخصات ظاهری

الف - شیوه تلفظ و آوانویسی مداخل: در نوشتن نام مداخل‌ها هر چند که از واژه‌نویسی لاتین بهره برده شده و در مقدمه هم شیوه تلفظ حروف در دو صفحه آمده، اما بهتر بود در نوشتن نام‌های فارسی مداخل‌ها، از حرکت‌گذاری استفاده می‌شد و شیوه تلفظ فارسی هم به صورت مقطّع نوشته می‌شد. به هر

فرهنگ‌های جغرافیایی عموماً دو ویژگی خاص را باید دارا باشند:

۱- مؤسسه پدیدآور. این مؤسسه می‌بایست دارای اعتبار بوده و به ابزار و تجهیزات و نیروی انسانی متخصص مجهز باشد.

۲- کیفیت اثر. در ابتدا روند جاری و روزآمد اثر باید مد نظر باشد، سپس موازین خاص در تهیه اثر مورد استفاده قرار گیرد.

حجم ۶۶۱ صفحه‌ای کتاب، شامل ۱۴۴۰ مدخل در گستره شهرهای قزوین، رودسر، تنکابن، رامسر، رودبار، لاهیجان، لنگرود، ساوجبلاغ می‌باشد. نظم الفبایی کتاب موجب تسهیل در امر استفاده از کتاب شده است.

اطلاعات متنوعی ضمن رعایت اختصار و با توجه به موازین جغرافیایی در توصیف هر مکان آورده شده و به ترتیب از کل به جزء تعمیم یافته است، همراه با اطلاعات جغرافیایی، اقلیمی، اقتصادی و صنعتی، کشاورزی و دامپروری، تاریخی، مذهبی، بهداشتی و رفاهی که شرح مدخل را تکمیل کرده‌اند.

صورت چنین فرهنگی جهت استفاده فارسی زبانان تهیه شده و بر فرض استفاده محققین دیگر کشورها، ارائه نام لاتین علاوه بر شیوه فارسی نویسی، مکمل کار محسوب می‌شد.

ب - فقدان اطلاعات کتابشناختی یا برگه فهرست‌نویسی پیش از انتشار (فیبا) و تیراژ کتاب.

ج - قطع و اندازه و جلد کتاب. «بهمرور زمان، استفاده از کتاب موجب صدمه به کتاب می‌شود. بهتر بود کتاب در قطعی کوچک‌تر، با صحافی مناسب و جلدی مرغوب ارائه می‌شد.

د - فقدان فهرست مندرجات (مدخل‌ها) و نمایه جامع و مناسبی از نام‌های خاص که این امر استفاده از کتاب را مشکل می‌کند. به هر حال وجود نمایه‌ای برای نام‌های شهرها، روستاها، کوه‌ها، رودها، دره‌ها و غیره به صورت کلیدی راهنما برای استفاده از این گونه فرهنگ‌ها محسوب می‌گردد.

علی‌رغم ارائه نقشه‌ای نسبتاً خوب در انتهای کتاب، به دلیل عدم ذکر نام مکان‌های جغرافیایی (مدخل‌ها) و با توجه به اینکه طول و عرض جغرافیایی برخی نقاط مشابه هم است. برخلاف گفته متن، نمی‌توان مکان دقیق را در نقشه ارائه شده مشخص کرد، چرا که برای این کار علاوه بر طول و عرض جغرافیایی داده شده به درجه و دقیقه، ذکر مختصات ثابته برای طول و عرض‌های جغرافیایی داده شده نیز ضروری است. بنابراین می‌توان گفت نقشه به‌صورت نقشه‌ای نسبتاً گنگ درآمده است.

موزه قزوین

بر فرض مثال: ورک با طول و عرض جغرافیایی $۵۰^{\circ}۴۱'$ و $۳۶^{\circ}۲۳'$ و جبرنده هم با همین طول و عرض؛ سلیکان با طول و عرض جغرافیایی $۵۰^{\circ}۴۱'$ و $۳۶^{\circ}۲۳'$ و سراج کلایه با همین طول و عرض؛ و موارد مشابه دیگر.

و - کمبود عکس‌های متناسب با محتوا و مطالب. با وجود مشاهده میدانی از هر محله، از حدود ۶۶۱ صفحه متن، تنها ۱۴ صفحه به عکس اختصاص یافته است که شامل رودبار و رامسر هر یک ۲ عکس و قزوین ۱۰ عکس می‌باشد. در حالی که بهتر بود به صورتی کلی و مقطعی و به مناسبت، عکس‌ها از جنبه‌های مختلف شهری، جغرافیایی و بعضاً مذهبی، تاریخی و اجتماعی در کتاب درج می‌شد.

ز - با توجه به عنوان اثر، جا داشت حداقل نامی از تمام مکان‌های تاریخی در حوزه مورد مطالعه ذکر می‌شد. این مهم با استفاده از مراکز باستانشناسی کشور، سازمان میراث فرهنگی و منابع مکتوبی که به‌خصوص در زمینه شهرهای شمالی ایران همچون کتاب وزین از آستارا تا استرآباد، اثر دکتر منوچهر ستوده؛ جغرافیای طالقان اثر محمدتقی میرابوالقاسمی؛ مینورد اثر مرحوم سید محمد علی گلریز و سایر منابع نوشته شده است قابل انجام بود. البته در این جا بحث بر سر جامعیت فرهنگ ضمن رعایت اختصار و با توجه به موازین فرهنگ‌نویسی جغرافیایی است، نه نوشتن کتابی مفصل درباره شهرهای ایران.^۳

ح - شیوه استفاده از متن کتاب. با توجه به اینکه فرهنگ جغرافیایی قزوین بر مبنای نقشه شماره ۱۴ - ۳۹ NJ تهیه شده، دو ایراد پیش می‌آید، ابتدا عنوان کتاب که نام قزوین بر آن آمده، ولی اطلاعات کامل در مورد قزوین به دست نمی‌دهد و اگر هم عنوان فوق به صورتی نسبی مد نظر باشد، ایراد دوم پیش می‌آید چرا که سوای ۴۷۸ مدخلی که به قزوین اختصاص یافته، به ترتیب رودسر ۲۳۲ و رامسر ۱۱۸، رودبار ۱۴۶، لاهیجان ۹۱، ساوجبلاغ ۹۵، تنکابن ۲۲۸ و لنگرود ۴ مدخل را دربر می‌گیرند و امکان استفاده از فرهنگ فوق منوط به دسترسی به کتاب‌های دیگر است (منظور جلد‌های دیگر) بنابراین بهتر بود به صورتی تکمیلی حواشی نقشه مورد استفاده ۱۴ - ۳۹ NJ با توجه به دیگر نقشه‌ها تکمیل می‌شد و برای هشت شهر اصلی که پیرامون مکان‌های جغرافیایی آنها اطلاعات ناقص داده شده، اطلاعات کاملی ارائه می‌شد.